

Gepubliceerd als

'Impotentie en frigiditeit. Hoe het huwelijk tussen Willem Schorer en Anna Elisabeth Eversdijk op de klippen liep', in: *Zeeland* 13 (2004), 3, p. 94-102.

Impotentie en frigiditeit

Hoe het huwelijk tussen Willem Schorer en Anna Elisabeth Eversdijk op de klippen liep¹

Rietje van Vliet

In het kader van mijn promotieonderzoek naar de achttiende-eeuwse Leidse boekverkoper-uitgever Elie Luzac probeer ik diens wetenschappelijke fonds te reconstrueren. Daarbij stuitte ik op een bijna honderd pagina's tellend boekwerk, in 1755 uitgegeven in folioformaat, dat mij heel wat hoofdbreken kostte. Het had immers weinig van doen met de geleerdendebatten waaraan Luzac met zijn uitgaven een bijdrage leverde, maar alles met de processtukken van ene Willem Schorer: *Proces ter eerster instantie gedecideert by het Ed. Agtbaare Gerechte der stad Middelburg, en in appel by den Hoogen Raadt in Holland, tusschen Mr. W. Schorer, raadt ordinair in den Ed. Hove van Vlaanderen, ten eenre, en juffrouw Anna Elisabeth Eversdyck, ter andere zyde*. Bij nadere bestudering blijkt de bezorger van het juridische materiaal de Middelburgse rechtsgeleerde Willem Schorer (1717-1800) te zijn, die in een voor zijn tijd tamelijk compromitterende zaak verwickeld was geweest. Daarin draaide het om de vraag of hij impotent was of zijn vrouw frigide. Uiteindelijk wees het vonnis van de Hoge Raad uit dat de huwelijksellende aan hem te wijten was, waarop het huwelijk nietig werd verklaard.

De processtukken zijn voor cultuurhistorici interessant aangezien het type echtscheidingszaken waarbij Schorer betrokken was, in de achttiende eeuw nog maar zelden voorkwam. Bovendien zijn getuigenverklaringen, notariële aktes, verhoren en procesverslagen met betrekking tot het seksleven van twee echtelieden voor zover bekend nooit in druk uitgebracht. Wat heeft deze Zeeuw bezielde om de meest intieme details die tijdens het proces naar voren kwamen, aan de grote klok te hangen? Het antwoord werd door Schorer zelf gegeven. Hij hoopte met de uitgave de publieke opinie te zijnen gunste te beïnvloeden.

Thans is het proces tussen Schorer en zijn eerste echtgenote, Anna Elisabeth Eversdijk (1722-1760), uit het collectieve geheugen verdwenen. Dat heeft waarschijnlijk niet zozeer te maken met de tand des tijds die aan dit geheugen knaagt, als wel met een victoriaans aandoende behoefte pikante verhalen toe te dekken. Nagtglas spreekt nog wel van een "geruchtmakend rechtsgeding", maar laat de lezer volledig in het ongewisse over wat precies zoveel reuring veroorzaakte.² Dankzij Schorers eigen verdedigingsgeschrift zijn we echter in staat om nu, 250 jaar na dato, te onthullen wat de Zeeuwse tongen in de jaren 1745-1755 zo in beweging bracht.³

---

¹ Met dank aan Dini Helmers, Ton Jongenelen en Piet Verkrujse voor hun suggesties.

² F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen. Zijnde een vervolg op P. de la Rue, geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland*, deel 2, Middelburg 1893, p. 597.

³ Hoewel de processtukken die in 1755 in druk zijn verschenen, door Willem Schorer zelf zijn geselecteerd, gebruik ik ze hier om de echtscheidingszaak te reconstrueren. Nader archiefonderzoek moet uitwijzen in hoeverre Schorer geen documentatie heeft weggelaten om de waarheid naar zijn hand te zetten. Vgl. zijn eigen uitspraak op p. 5: "Ik ben dan van voorneemen den lezer het geheel Proces ongestreert [zonder weglatingen] onder het oog te leggen, en, zoo veel my mogelyk, niets te poseren, als het geen met Authentique stukken, met ontegenzeggenlyke wetten, of met de auctoriteit der grootste Rechtsgeleerden kan staaven; ik zal alleen tot

De strijdbare jurist Willem Schorer

De vroegere president van de Raad en Leenhof van Vlaanderen, Willem Schorer, is nagenoeg vergeten. In de polder bij de voormalige vestingplaats IJzendijke, nu deel van de gemeente Sluis op West Zeeuws-Vlaanderen, is nog altijd het eenpersoonsgraf te bewonderen waar hij temidden van zijn landgoederen ligt begraven.⁴ Alleen de oplettende fietser ziet in het voorbijgaan de grote steen met een hekje eromheen en een bankje ernaast. Anders niet. In het *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* komt zijn naam niet voor en Van der Aa noemt slechts enkele juridische werken van zijn hand.⁵ Nagtglas is in zijn *Levensberichten van Zeeuwen* uitvoeriger over hem. Na zijn studie rechten in Leiden, aldus Nagtglas, vertrok Schorer weer naar Zeeland. Zijn familie was oorspronkelijk afkomstig uit Aken maar had zich aan het begin van de zeventiende eeuw gevestigd in Middelburg. Heel wat rechtsgeleerden en bestuurders zijn uit het geslacht Schorer voortgekomen. Het lag dan ook in de lijn der verwachtingen dat Willem Schorer evenzeer een man van aanzien zou worden. In 1740 werd hij lid van de Raad van Vlaanderen en vijftien jaar later, in 1765, president.⁶ Hij heeft zich sterk gemaakt voor de toekenning van landaanwas en landaanwinning aan Zeeland, waarvoor hij de strijd aanging tegen de Republiek. Daarbij was enig eigenbelang hem niet vreemd, aangezien zijn eigen landerijen bij IJzendijke als onderdeel van Staats-Vlaanderen automatisch behoorden tot de generaliteitslanden, waar de provincie Zeeland weinig over te zeggen had.⁷

Ook in ander opzicht toonde hij zich voor geen kleintje vervaard. Met zijn *Vertoog over de ongerymdheid van het samenstel onzer hedendaagsche rechtsgeleerdheid en praktijk* (Middelburg 1777) stelde hij de toenmalige ingewikkelde rechtspraak in de Republiek aan de kaak. Vooral het juridische taalgebruik moest het ontgelden: "Wanneer men op de Rollen komt, is er geen Joodsche Synagoog, die hier bij haalen kan: de alleronverstaanbaarste konsttermen, die de spreker zelve by wylen niet verstaat, werden hier met veel arrogantie uitgebromt."⁸ Zijn commentaar op de eminence grise onder de juristen, Hugo de Groot,

---

gemak van den lezer retraceeren [schrappen] sommige zaaken, die de manier van procedeeeren specteeren, en tot de zaak ten principalen niets doen [...]" Voor de archivalia met betrekking tot de Hoge Raad, zie Nationaal Archief, Hoge Raad van Holland en Zeeland, toegang 3.03.02, dossier Willem Schorer (mei 1749), inv.nr 41.

⁴ Willem Schorer: geb. te Middelburg 4-4-1717; begr. 6-12-1800. Zoon van Johan Guilhelmus Schorer en Hillegonda Alyda Paspoort. A.W.E. Dek, 'Het geslacht Eversdijk uit Goes', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau* 1973, p. 289.

⁵ A.J. van der Aa [e.a.], *Biographisch woordenboek der Nederlanden [...]*, Haarlem 1752-1878, in voce.

⁶ Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, deel 2, p. 596-599. Onderzoek in het familiearchief Schorer, dat berust bij de Zeeuwse Archieven te Middelburg, kan over Willem Schorer veel nieuwe gegevens opleveren. G.F. Sandberg, *Inventaris van het archief van de familie Schorer 1577-1983*, Middelburg, Rijksarchief Zeeland 1983.

⁷ P. Rosseel, 'Mr. Willem Schorer's strijd tegen de overheid', in: *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen* 1983 (afl. 12), p. 43-68. Schorers inzet voor Zeeland blijkt uit de volgende uitgaven: *Het nut der bedyking tot redres der finacie voor de provincie van Zeeland beredeneert, en de nadeelige gevolgen voor de gemeene zaak, resulterende uit de oneenigheden tussen de respectieve bondgenooten over de bedykbare schorren in het committimus* (Middelburg 1770); *De eygendom der Staten van Zeeland over de Hooftplaet en uyt de gronden van het regt der volkeren en van de borger landwet betoogt, als mede de jurisdictie over de Ysendykse schorren aen de magistraet van Biervliet toegekent en beweert tegen het collegie 's lands van den vrye* (Middelburg 1771); *Zeedige bedenkingen op zeekeer naamloos tractaatje, geintituleert het recht van jurisdictie over de Hoofdplaat, als zynde gronden van Vlaanderen, aan de magistraet der stad en lande van Biervliet toegekent* (Middelburg 1772)

⁸ Willem Schorer, *Vertoog over de ongerymdheid van het samenstel onzer hedendaagsche rechtsgeleerdheid en praktijk*, Middelburg, Pieter Gillissen 1777, p. 56. Cf. J. van Ginniken, *Handboek der Nederlandsche taal*, deel 2, Nijmegen 1914, p. 218-219 (www.dbnl.nl). Het vertoog, dat blijkens de twee drukken die ervan bekend zijn, veel aftrek gevonden moet hebben, lokte een discussie uit met de Haagse advocaat Lambertus Julius Vitringa (1753-1810). Deze schreef onder het pseudoniem van "een jongen practizyn" *De eer der Hollandsche natie, en van hare wetgevers, rechten en rechtsgeleerden verdedigd* ('s-Gravenhage 1777), waarop Schorer op zijn beurt reageerde met *De jonge practisyn ontmaskerd* (Middelburg 1777). Prompt klom Vitringa weer in de pen om zich te verweren met *De valschelijk ontmaskerde jonge practizijn* ('s-Gravenhage 1777). Er verscheen in dit verband nog een

Aanteekeningen over de inleiding tot de Hollandsche rechts-geleerdheid (Middelburg 1767, 1784 en 3e druk in 1797), lokte eveneens diverse reacties uit.⁹ Duidelijk durfde de Zeeuwse jurist Willem Schorer het gevecht aan met zijn vakbroeders, maar na zijn dood hebben maar weinig rechtshistorici aandacht aan hem besteed.¹⁰

Zijn strijdbare karakter bleek reeds toen hij in de rechtszaak tussen hem en zijn vrouw het onderspit moest delven en daarna, toen hij in 1755 met de publicatie van de processtukken tot de aanval over ging. Hij waste zijn handen in onschuld, zo lezen we in het voorwoord, en zag zich graag als slachtoffer van het leed dat hem door zijn ex was aangedaan. Op zichzelf was dit nog geen reden om over de getuigenverklaringen, de verhoren en de rechtszaken een boekje open te doen, maar doorslaggevend was volgens Schorer dat hij “onbetwistbaar voor een der slegtste personages van Europa met reden moest gehouden werden, als hebbende in zulk cas een vrouw van gantsch geen geringe conditie op eene meer dan brutale wys op ’t ongehoordst geprostitueert.”¹¹

Het maagdenvlies van Anna Elisabeth Eversdijk

Schorer was op 30 juni 1740 in het huwelijk getreden met de achttienjarige Anna Elisabeth Eversdijk, dochter van Susanna van Buuren en Mattheus Eversdijk, burgemeester van Goes.¹² Daarmee gingen ze de huwelijkse plicht aan met elkaar het bed te delen en geslachtsgemeenschap te hebben. Had Hugo de Groot niet zelf in zijn *Inleidinghe tot de Hollandsche rechts-geleerdheid* ('s-Gravenhage 1631) geschreven dat echtelieden vrijelijk de beschikking hadden tot elkaars lichaam? “Het huwelick ofte echt is een verzameling van man ende wijf tot een gemeen leven, medebrengeende een wettelick gebrueick van malkanders lichaam.”¹³ Het was een bewijs van echtelijke liefde, was ook in de achttiende eeuw de algemene opvatting over het huwelijk.¹⁴

Ook Willem en zijn kersverse eega waren die mening toegedaan, maar het kwam er niet van. Wat zich in het echtelijke bed afspeelde, laat zich raden. De preutse Anna Elisabeth – tijdens

---

vertoog, *De jonge practizyn, door een beminnaar der waarheid beoordeelt* (Utrecht 1778), maar dit is gezien het impressum – niet door de Middelburgse boekverkoper Pieter Gillissen maar door de Utrechtse compagnie onder de naam van Johannes van Schoonhoven – vermoedelijk niet van Willem Schorer. Over de discussie Schorer-Vitringa zie C.J.H. Jansen, *Natuurrecht of Romeins recht. Een studie over leven en werk van F.A. van der Marck (1719-1800) in het licht van de opvattingen van zijn tijd*, Leiden 1987, i.h.b. p. 230-239.

⁹ Didericus Lulius, *Dertig rechtsgeleerde vraagen, uit de inleidinge tot de Hollandsche regtsgeleerdheid van wylen Mr. Hugo de Groot, eerst aan het publicq ter beantwoording voorgesteld, en nu benevens de daar op ingekomene antwoorden van [...] Willem Schorer [...] en [...] Hendrik van Wyn [...] uitgegeven en met aanmerkingen verrykt door een genootschap van rechtsgeleerden, onder de spreuk, Ab omnibus libenter discite, quod nescis.* ('s-Gravenhage 1777); beantwoord door Schorer met *Brief aan het rechtsgeleerde genootschap binnen 's Hage, over de uitgaaf van den brief en antwoorden, op de XXX. regtsgeleerde vraagen* (Middelburg 1777); reactie van Lulius c.s. met *Noodige verdediging tegen zekeren brief van mr. Willem Schorer [...] over de uitgaaf van deszelfs antwoorden op de XXX. rechtsgeleerde vraagen* ('s-Gravenhage 1777). Gezien zijn eigen echtscheidingszaak is het opvallend dat Schorer in zijn commentaar op Grotius levenslange gevangenisstraf van een der echtgenoten als een gegronde reden ziet voor ontbinding van het huwelijk. De gevangene kon niet meer aan zijn echtelijke verplichtingen in het huwelijksbed voldoen, luidde de argumentatie. D. Haks, *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw*, Assen 1982, p. 181-184.

¹⁰ Willem Schorer wordt genoemd in R. Dekkers, *Bibliotheca belgica juridica, Een bio-bibliographisch overzicht der rechtsgeleerdheid in de Nederlanden van de vroegste tijden af tot 1800*, Brussel 1951, p.155,3 en P. van Heynsbergen, *Geschiedenis der rechtswetenschap in Nederland*, Amsterdam 1925, p. 47. Cf. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, deel 2, p. 597-599.

¹¹ Willem Schorer, *Proces ter eerster instantie gedecideert by het Ed. Agtbaare Gerechte der stad Middelburg [...]*, Leiden, Elie Luzac 1755, p. 1.

¹² Anna Elisabeth Eversdijk: geb. Goes 10-7-1722. Dek, 'Het geslacht Eversdijk uit Goes', p. 288-289. Over Mattheus Eversdijk zie: *NNBW* deel 3, k. 371.

¹³ Geciteerd naar D. Helmers, 'Gescheurde bedden'. *Oplossingen voor gestrande huwelijken, Amsterdam 1753-1810*, Hilversum 2002, p. 24.

¹⁴ Helmers, 'Gescheurde bedden', p. 249-250.

het proces durfde ze nauwelijks haar mond hierover open te doen – heeft vermoedelijk haar nachtjapon ver over haar knieën getrokken wanneer haar Willem toenadering zocht. Uiteindelijk probeerde hij zijn seksuele lusten wat meer kracht bij te zetten, waarna Anna Elisabeth geschrokken haar toevlucht zocht bij haar moeder, inmiddels weduwe en woonachtig in Middelburg. Ze zou geweld binnen het huwelijk echter niet opvoeren als voornaamste reden voor de komende echtscheidingszaak, vermoedelijk omdat het als ‘correctie’ op het vrouwelijke gedrag slechts grond bood voor een scheiding van tafel en bed. In dat geval zou ze formeel met Willem getrouwd blijven; hertrouwen was er dan niet bij.¹⁵

De inzet was daarom: nietigverklaring van het huwelijk en wel omdat het huwelijk nooit ‘geconsumeerd’ was geweest. De kwestie draaide om de vraag wiens schuld dat was. Vroedvrouw Janna Bals werd derhalve op verzoek van Susanna van Buuren bij Anna Elisabeth ontboden om de jonge dame aan een inwendig onderzoek te onderwerpen. Dat gebeurde op 6 mei 1745. Vijf dagen later legde de vroedvrouw een getuigenis af. Zij verklaarde “dat haar Ed. allesints is, gelyk een vrouw is en weezen moet, niet te naauw of te eng maar bekwaam, om met een man gemeenschap te hebben.”¹⁶ Omdat de verklaring niet bevredigend werd bevonden – mogelijk werd de kennis van zaken van de vroedvrouw in twijfel getrokken – moest Anna Elisabeth zich een nieuw onderzoek laten welgevallen, deze keer door de Vlissingse arts Isaak Hendrik de Bruas. Ook hij constateerde dat de “Membrana Hymen [het maagdenvlies] nog niet uitgerekt ofte gescheurt” was maar dat “de voornoemde Dame bequaam en in staat is, om met Mans vleeschelyke gemeenschap te kunnen hebben.”¹⁷ In het proces in eerste aanleg voor het gerecht van Middelburg voegde Anna Elisabeth hieraan toe dat “de voorschreeven consummatie daar van [van het huwelijk], nimmer door haar, of door haar toedoen is verhindert geworden.”¹⁸

Aangenomen dat dit naar waarheid is, zou Willem dan impotent zijn? vroegen de Middelburgse schepenen zich af. Op die vraag moet Anna Elisabeth geblond hebben, want, aldus het rechtbankverslag, ze was door “haar Eds. deugdelyke Educatie zoo timide [...] gebleeven, dat dezelve buiten staat [was], om na waarheid, de vraagen van den ondergeschreevene te beantwoorden, ja zelfs met geen ja, of neen.”¹⁹ Waren de schepenen onder de indruk van haar maagdelijke onschuld? Zij oordeelden dat Willem moest laten onderzoeken “in wat voegen deszelfs mannelyke leeden uiterlyk zyn geconstitueert.”²⁰ De Bruas en chirurgijn F. Ritsaart examineerden vervolgens “d’*externa organa genitalia*” en verklaarden dat er met de geslachtsdelen van Willem Schorer niets aan de hand was.²¹ Nu was de zet aan de familie Eversdijk, die vervolgens de deskundigheid van De Bruas in twijfel trok.²² Later zou blijken waarom: zij had zelf op de arts druk uitgeoefend om zijn getuigeverklaring over Anna Elisabeth ten gunste van haar te wijzigen. Ze vond het kennelijk vanzelfsprekend dat De Bruas zijn bevindingen over Schorer eveneens had bijgesteld. Het vonnis liet er geen misverstanden over bestaan: het huwelijk werd nietig verklaard, zijnde vanaf het begin “nul, egeen en van onwaarde.” Prettige bijkomstigheid van

---

¹⁵ Verkrachting als echtscheidingsgrond bestond nog niet in de 18^e eeuw. Hoewel de straffen op mishandeling van plaats tot plaats verschilden, baseerde de rechtspraak zich in het algemeen op Hugo de Groot’s *Inleidinghe tot de Hollandsche rechts-geleerdheid*: “[...] maer en vermag den man niet sijne vrouw te slaen of anderzints te handelen: ende wie van beide zich jegens sijn echt-genoot ontgaet, vervalt in boeten die daer toe t’elcke plaetse zijn gestelt [...]” Helmers, *Gescheurde bedden*, p. 229, 231-233 (citaat vermeld).

¹⁶ Willem Schorer, *Proces*, p. 40 (verklaring Janna Bals d.d. 11-5-1745).

¹⁷ Willem Schorer, *Proces*, p. 41 (verklaring De Bruas d.d. 28-1-1746).

¹⁸ Willem Schorer, *Proces*, p. 47, art. 225.

¹⁹ Willem Schorer, *Proces*, p. 47, art. 226-228.

²⁰ Willem Schorer, *Proces*, p. 54 (interlocutoir vonnis d.d. 14-7-1746).

²¹ Willem Schorer, *Proces*, p. 63 (verklaring burgemeester Galenus Frezel, De Bruas en F. Ritsaart d.d. 16-7-1746).

²² Willem Schorer, *Proces*, p. 69-70.

een nietigverklaring was dat de voormalige echtelieden onmiddellijk na de uitspraak konden hertrouwen, maar Willem Schorer nam er geen genoegen mee. De boedelscheiding zinde Willem Schorer evenmin. Anna Elisabeth zou alles mogen behouden wat zij voor en tijdens het huwelijk had ingebracht, inclusief de geschenken van Willem Schorer. Voor hem was het vonnis aanleiding om de hele scheidingszaak voor te leggen aan de Hoge Raad in Den Haag.²³

De geslachtsdrift van Willem Schorer

Voor de Hoge Raad kwamen nieuwe feiten aan het licht. De Bruas bekende dat hij oorspronkelijk een andere verklaring had opgesteld over de fysieke gesteldheid van Anna Elisabeth en dat hij die op verzoek van haar familie had gewijzigd. De familie was immers niet blij met zijn constatering dat Anna Elisabeth alle tekenen droeg “van als nog Maagd te zyn door de zeer naauwe gesteldheid der deelen” en

dat 'er nooit genoegzaame moeite toe gedaan is, en verzuim van goede raadpleegingen, Natuur en Konst hulpmiddelen in het werk gesteld te hebben, zynde ik onderschreevene volkoomen van gedagte, dat de voorn. Dame, door hulp van zulke middelen in staat is om gedefloreert [ontmaagd] te kunnen worden [...]

Hadden de Middelburgse schepenen dit geweten, dan was het voor hen duidelijk geweest dat Anna Elisabeth weliswaar een zeer nauwe vagina had, maar dat ze de adviezen van De Bruas over hoe haar wellust op te wekken, in de wind had geslagen.²⁴

De Haagse raadsheren vertrouwden de arts niet meer en besloten hem nader te verhoren. Had Anna Elisabeth nu wel of geen “*natuur- konst- en hulpmiddelen*” nodig? was hun vraag. De Bruas verklaarde over het inwendige onderzoek bij haar, “dat zyn voorste vinger niet wel konnende inbrengen, als dan zyn duim daar in met geweld inbragt, zoodaanig, dat het bloed op volgde, waar door alreeds een groote verwydering maakte, behalven de opgegeeven raad van middelen, die de Dame heeft konnen in het werk stellen zonder zyne hulpe.” Anna Elisabeth zou alleen “*bekwaam [zijn] voor een, die klein en sterk is.*” Of De Bruas haar ook concrete suggesties aan de hand had gedaan voor methoden “waar door dezelve zig zelfs zou kunnen brengen in staat, om door een Man ten volle bekend te kunnen worden”, luidde de volgende vraag. “Ja”, antwoordde hij.²⁵ Via Bernard Siegfried Albinus, Hiernoymus David Gaubius en Adriaan van Rooyen, hoogleraren aan de Leidse universiteit die als getuigen-deskundigen Anna Elisabeth eveneens hebben onderzocht, kwam de onderzoekscommissie ter ore wat De Bruas had aangeraden: “dat zy zig door behulp van een yvoire naaldekker volkoomen zoude kunnen in staat stellen.”²⁶

Het leek er veel op dat Willem het proces zou gaan winnen. Maar Anna Elisabeth kwam met een nieuwe beschuldiging. Willem had namelijk in woordenwisselingen met haar gezegd dat hij lange tijd niet in staat was geweest met haar noch met andere vrouwen de liefde te bedrijven.²⁷ En dat niet alleen, Willem had op zulk een gewelddadige wijze geprobeerd haar te ontmaagden dat zij genoodzaakt was geweest hem ver van zich af te duwen en zich stevig te verweren.²⁸

Een nieuw onderzoek werd gelast, deze keer door professor Schwencke, dokter Middelbeek

---

²³ Willem Schorer, *Proces*, p. 79-80 (vonnis ten principaalen ter eerster instantie d.d. 19-7-1747). Over de wetgeving bij scheidingszaken zie: Helmers, ‘*Gescheurde bedden*’, p. 157-158 en Haks, *Huwelijk en gezin in Holland*, p. 177-184

²⁴ Willem Schorer, *Proces*, p. 55 (verklaring De Bruas voor notaris Marcelis de Smit d.d. 26-7-1748).

²⁵ Willem Schorer, *Proces*, p. p. 76, art. 458 en p. 91 (verhoor De Bruas).

²⁶ Willem Schorer, *Proces*, p. 63 (certificatie van de Medische Faculteit te Leiden d.d. 19-9-1746) en p. 92.

²⁷ Willem Schorer, *Proces*, p. 75, art. 415.

²⁸ Willem Schorer, *Proces*, p. 75, art. 442-444.

en chirurgijn Van Niel,²⁹ maar zover hoefde het niet meer te komen. De vechtende partijen sloten een compromis en legden hun afspraken over de boedelscheiding vast bij notaris Adriaan Paeys.³⁰ In 1750 kwam de Hoge Raad met de uitspraak dat Anna Elisabeth Eversdijk

het ten uiterste *fatale* ongeluk heeft gehad van met behoorlyke *formaliteit in Facie Ecclesiae* [voor de kerk] te zyn getrouwt met Mr. *Willem Schorer* raadsheer in den Raade van Vlaanderen binnen Middelburg voorn. op den 30 *Juny* van den Jaare 1740.

Toenmaals nog maar den ouderdom van agttien jaaren bereikt hebbende.

En met denzelven vervolgens *gecohabeert* [samengewoond] te hebben tot den 6. *Feb.* 1746.

Zonder dat dezelve immer den huwelyks pligt aan haar heeft afgelegd, of kunnen afleggen

Uit oorzaake van zyne *imbecilliteit* [onmacht] ten volslaagen natuurlyke onvermoogen tot het afleggen en volbrengen van het *debitum conjugale* [de huwelykxse plicht],

Dat of dan wel de *suppliante* al over lang allezints bevoegt was geweest omme te contendeeren [eisen] tot nul verklaaring *ab initio* [vanaf het begin] van 't voorsch. uitterlyk *gecontraheerde* [gesloten] huwelyk,

Zy niet te min uit een aangeboore *timiditeit* en *ingetooogenheid* de voorsch. *impotentie* van den voorn. Mr. Willem Schorer heeft gedissimuleert [door de vingers gezien],

En nog langen gedissimuleert zoude gehad hebben,

Ten waare de voorn. Mr. Willem Schorer zelve tot die buitenspoorigheid was vervallen.

Om in 't begin van den voorschreeven Jaare 1746 zig te adresseeren [vervoegen] aan den Gerechte der voornoemde Stad Middelburg [...]³¹

Het laatste woord

Omdat Willem Schorer impotent was en jegens zijn vrouw bovendien geweld had gebruikt, werd het huwelijk wederom nietig verklaard. Voor hem was dit voldoende om een paar jaar nadien zich te verweren door alle processtukken in de openbaarheid te brengen. Niet omdat hij de rechters van partijdigheid beschuldigde, zo stelde hij in het voorwoord, maar omdat hij gerechtigheid wenste.

Waarom Schorer zijn processtukken bij Luzac uitgaf en niet bij zijn latere vaste uitgever uit Middelburg, Pieter Gillissen, heeft wellicht te maken met het feit dat Schorer in Leiden had gestudeerd, Leidse hoogleraren als getuigen in het proces waren opgetreden en het hoger beroep voor de Hoge Raad in Den Haag diende. Een Leidse uitgever, zo moet hij gedacht hebben, is beter in staat zorg te dragen voor een snelle distributie binnen de hele Republiek. Dat was in ieder geval de bedoeling: niet alleen in Zeeland moest zijn reputatie hersteld worden, ook ver daarbuiten.³² Schorer en Luzac waren elkaar wellicht op de Leidse

---

²⁹ Willem Schorer, *Proces*, p. 93.

³⁰ Willem Schorer, *Proces*, p. 95-97 (compromis d.d. 12-9-1748).

³¹ Willem Schorer, *Proces*, p. 98-103, art. 1-11 (mandement poenaal Hoge Raad d.d. 5-3-1750).

³² Behalve bij Luzac was het verkrijgbaar bij de volgende boekverkopers: Adriaan Wor te Amsterdam, Otto en Pieter van Thol te 's-Gravenhage, Jan Daniël Beman te Rotterdam, de erven Joannes van Braam in Dordrecht, Jan Bosch in Haarlem, Henrikus Spruit te Utrecht, Mooyen uit Leeuwarden en, ten slotte, Pieter Gillissen uit Middelburg. Zij zorgden op hun beurt voor verdere verspreiding. Zelf verkocht Luzac een exemplaar van het werk aan zijn Leidse collega Luchtmans, die er na aftrek van de boekhandelskorting één gulden en vier stuivers voor neertelde. Transacties op 4-9-1756, 21-9-1756, 21-3-1757, 1-4-1757. Amsterdam, Bibliotheek van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak, Boekverkopersgrootboeken Luchtmans. In de *Leydse courant*, de krant die binnen de Republiek een grote verspreiding kende en waarin Luzac voor de meeste van zijn uitgaven adverteerde, zijn voor Schorers processtukken geen advertenties aangetroffen. Zeeuwse kranten uit die tijd waren nog niet voorhanden (de *Middelburgsche courant* begint pas in 1758). De oplage is niet bekend. Vermoedelijk lag die tussen de 500 en 1000 exemplaren. A. Baggerman, *Een lot uit de loterij. Familiebelangen en uitgeverspolitiek in de Dordtse firma A. Blussé en Zoon, 1745-1823*, 's-Gravenhage 2000, p. 337-343.

Academie tegengekomen, omdat ook Luzac daar rechten heeft gestudeerd.³³ Misschien was er geen enkele andere boekverkoper die zijn persen wilde gebruiken voor een uitgave waarin het seksuele leven van een Zeeuws bestuurder uit de doeken werd gedaan, zelfs niet wanneer deze bestuurder een belangrijk aandeel had in de totstandkoming van het boek. Van Luzac was bekend dat hij er geen been in zag controversiële werken op de markt te brengen, zeker niet wanneer ze een goede verkoop in het vooruitzicht stelden.³⁴

Een gunstig debiet moeten de processtukken van Willem Schorer beslist hebben beloofd. Helaas weten we weinig van de opschudding die het geding tussen hem en Anna Elisabeth Eversdijk teweeg bracht,³⁵ maar dat het een spraakmakend proces was, staat buiten kijf. Hier stonden immers de telgen van twee zeer vooraanstaande Zeeuwse families tegenover elkaar die elkaar ervan beschuldigden niets te kunnen presteren in bed. Niet zozeer het feit dat het om een echtscheidingszaak ging – echtscheidingen kwamen dankzij de liberale wetgeving in dezen in Zeeland net als in de rest van de Republiek veelvuldig voor – als wel dat het een nietigverklaring van het huwelijk betrof, bracht de tongen in beroering. Van deze manier om een huwelijk te ontbinden werd in de tweede helft van de achttiende eeuw nog maar weinig gebruik gemaakt, in tegenstelling tot de zeventiende eeuw, toen nietigverklaring op grond van het canonieke recht voor echtparen van adel en goeude burgerij een probaat middel was om van elkaar af te komen.³⁶ Maar anders dan destijds dikwijls het geval was, toen men in nietigverklaring vooral een snelle manier zag om het huwelijk te ontbinden, werd de impotentie van Schorer nu als serieus bedoeld argument aangevoerd. De toch al smakelijke kost werd extra gekruid doordat de jonge Schorer lid was van de Raad van Vlaanderen: een raadsheer van hoge komaf zien vallen door de aanklacht van een onschuldig meisje moet voor het grote publiek een ware smulpartij zijn geweest. En onschuldig, naïef, zal Anna Elisabeth Eversdijk geweest zijn. Aangezien Susanna van Buuren haar dochter ogenblikkelijk onder haar hoede nam nadat deze Schorers huis was ontvlucht, is het vermoeden gerechtvaardigd dat Anna Elisabeth in een zeer beschermd milieu is grootgebracht. Het is giswerk, maar wie neemt het de moeder kwalijk, die voor de geboorte van Anna Elisabeth reeds drie kinderen begraven had?³⁷

---

³³ De jongere Luzac schreef zich in oktober 1738 voor het eerst in op de Leidse Academie. In datzelfde jaar verscheen echter Schorers *Dissertatio juridica inauguralis de receptis qui arbitrium receperunt ut sententiam dicant* (Leiden, Abraham Kallewier 1738).

³⁴ Over controversiële uitgaven in het fonds Luzac zie bijv. R. van Vliet, 'De poliep en de luis. Geleerden en boekverkopers in het midden van de achttiende eeuw', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 11 (2004), p. 145-161. Zo omstreden waren de processtukken van Schorer ook weer niet, dat ze in de Republiek verboden werden. Door de juridische documenten integraal te presenteren ontnam Schorer zijn ex-schoonfamilie de mogelijkheid het boek wegens smaad in beslag te laten nemen. Overigens was de overheid in die jaren nog erg terughoudend in het doen verbieden van boeken. Cf. T. Jongenelen, *Van smaad tot erger. Amsterdamse boekverboden 1747-1794*, Amsterdam 1998 (Abdera 4).

³⁵ Er zijn geen titels over gevonden in de pamflettencatalogi die in dit verband het meest voor de hand liggen:

W.C. Zijlstra, *Den Zeusen beesem. Catalogus van de Nederlandse pamfletten (alsmede de niet-Zeeuwse plakkaten en ordonnanties) tot en met 1795, aanwezig in de Zeeuwse Bibliotheek*, Middelburg 1994; en W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, 1486-1853*, 's-Gravenhage 1889-1920. Ook de geautomatiseerde bibliotheekcatalogi, raadpleegbaar via Picarta, geven niets prijs.

³⁶ Helmers, 'Gescheurde bedden', p. 196-197 telt slechts 15 nietigverklaringen onder de 3546 aangetroffen scheidingszaken in Amsterdam 1753-1810. Slechts één keer wordt impotentie van de man als reden opgevoerd. Vergelijk de casus die – zonder vermelding van de namen van betrokkenen – genoemd wordt in W. Pauw, *Observationes tumultuariae novae*, Haarlem 1964-1972, nrs. 1630 en 1755. In 's-Gravenhage verzoekt een vrouw in 1779 aan de plaatselijke schepenen haar huwelijk nietig te verklaren omdat zij nog maagd is. Op 10 november 1779 wordt het verzoek afgewezen maar op 14 november 1780 oordeelt het Hof van Holland anders en wordt het huwelijk alsnog achteraf nietig verklaard. De man appelleert aan de Hoge Raad. Vergeefs, want op 27 januari 1786 bevestigt de Hoge Raad het vonnis van het Hof van Holland.

³⁷ Eerdere kinderen uit het huwelijk van Susanna van Buuren en Mattheus Eversdijk: Catharina Susanna geb. en overl. in 1716; Adriaan Meynard (I) geb. en overl. in 1717; Adriaan Meynard (II) geb. en overl. in 1719. Anna Elisabeth was het vierde kind en bleef, net als het vijfde kind, Adriana Susanna (1724-1764) in leven. De laatste

Voor Willem Schorer was het zaak snel zijn beschadigde imago te herstellen. In een tijdperk waarin eer en goede naam voorwaarde waren tot een glansrijke carrière, moest ook hij ervoor zorgen dat het pad naar een toppositie in de Republiek geëffend werd. Na de voor hem ongunstige uitspraak van de Hoge Raad was de uitgave van de processtukken zijn enige redmiddel.³⁸ Waarom hij daarmee nog vijf jaar heeft gewacht, is onduidelijk. Mogelijk wilde het met zijn carrière minder snel vloten dan gehoopt en waren een paar lucratieve posten aan zijn neus voorbijgegaan.

Rest de vraag of Willem inderdaad impotent was, zoals Anna Elisabeth ons wilde doen geloven. Het antwoord is, gezien de vele hiaten in het Middelburgse archief sinds de Tweede Wereldoorlog, lastig te beantwoorden. Hij zou, aldus Nagtglas, na de nietigverklaring van zijn eerste huwelijk in november 1750 opnieuw zijn getrouwd, deze keer met ene Juliana Philipi, maar onbekend is of hieruit kinderen zijn voortgekomen³⁹ Ook over eventuele nazaten van Anna Elisabeth Eversdijk tasten we in het duister. Zij was op het moment waarop Schorer de processtukken liet verschijnen, getrouwd met Carel Coenraad van Muyden, te Utrecht. Ze werd vermoedelijk te Middelburg begraven, op 26 mei 1760.⁴⁰ Met zoveel onopgeloste kwesties is er nog steeds voldoende gelegenheid om over de rechtszaak tussen Willem Schorer en Anna Elisabeth Eversdijk te blijven speculeren. 🍏

---

twee kinderen van Susanna van Buuren bleven evenmin lang leven: Adriaan Somer geb. en overl. in 1726; Cartharina Alida geb. in 1729 en overl. in 1733. Dek, 'Het geslacht Eversdijk uit Goes', p. 288-289.

³⁸ Het kwam in de 18^e eeuw vaker voor dat de schuldig bevonden partij na afloop van het rechtsgeding naar dit middel greep om de goede naam te verdedigen. Zo gaf Luzac, vanaf 1756 betrokken bij een rechtszaak tussen hem en de universiteit van Göttingen, eveneens de processtukken uit, bedoeld om de rechters voor zich in te nemen. Zie hierover R. van Vliet, 'Uitgevers en schrijvers als kemphanen tegenover elkaar. Elie Luzac, uitgever van de academie van wetenschappen te Göttingen (1754-1756)', in: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 23 (2000), p. 79-93.

³⁹ Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, deel 2, p. 597. C.A. van Woelderen, 'Het Vlissingse Oud-Archief', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau 1747*, p. 11 maakt melding van Maria Petronella Schorer (geb. 19-7-1760 te Middelburg), dochter van mr. Willem Schorer (sic!). Het gaat hier echter om Wilhem Schorer (1725-1793), zoon van Johan Assuerus Schorer en Maria Johanna van der Putte. Deze Wilhem trad op 19-9-1759 te Rotterdam in het huwelijk met Johanna Philippina van Herzeele (DTB Rotterdam op www.gemeentearchief.rotterdam.nl). Maria Petronella Schorer trouwde in 1789 met Nicolaas Cornelis Lambrechtsen van Ritthem, lid van de Vlissingse vroedschap en onder meer voorzitter van het Zeeuws Genootschap. Over Schorers huwelijk met Juliana Philipi zijn geen gelegenheidsgedichten aangetroffen in M. Daamen en A. Meijer, *Catalogus van gedrukte Nederlandse gelegenheidsgedichten uit de zeventiende en achttiende eeuw in de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg*, Middelburg 1990.

⁴⁰ Dek, 'Het geslacht Eversdijk uit Goes', p. 289. De namen Eversdijk en Carel Coenraad van Muyden komen niet voor in de genealogie van het Utrechtse geslacht Van Muyden, weergegeven in de *Wapenheraut* van 1907. De aantekeningen over Van Muyden, aanwezig in de collectie Lach de Bère (doos 11, nr. 336), Centraal Bureau voor Genealogie, gaven ook niets prijs. Van Muyden promoveerde in 1749 te Harderwijk met het proefschrift *De testamento tempore morbi contagiosi condito*. In de *Catalogus van gedrukte Nederlandse gelegenheidsgedichten* van Daamen en Meijer zijn geen relevante gedichten vermeld.